

כאיך תערוג

פנינים על פרשיות השבוע וליקוטי ענינא דיומא
מרבן של ישראל מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א

בס"ד | גליון 193 | שנה ד' | פרשת משפטים - שקלים | שנת תשע"ז

פניני הפרשה

וכתב היז-הקטנה (דעות ט), שכל דיבור הנמאס והנתעב אע"פ שהוא אמת נקרא 'שוא' ו'שקר'.

ועוד כתב החפץ חיים (פתיחה לאוין ד) המספר והמקבל עוברים על לפני עור, כי כל אחד נותן מכשול לחברו שיעבור על לאוין מפורשים אלו. אלא שהמספר עובר בין השומעים רבים או מועטים, וככל שיתרבו השומעים יתרבה עליו הלאו. והמקבל עובר רק אם הוא לבדו שומע ומקבל. אבל אם יש עמו נוספים, אפשר שאינו עובר בלאו זה.

ומבאר הבאר מים חיים, שאולי גם לגבי המקבל תלוי בריבוי השומעים להרבות הלאו, כי הקפידה התורה על המספר שהוא משיא שמע שוא (פסחים ק"ה). אז קרי ביה נמי לא תשיא, ואפשר שעובר על כל אחד מהשומעים, דומיא דמאכיל איסור לכמה אנשים, וכך המקבל, מכשיל את המספר גם כלפי האנשים ששומעים עמו.

וצ"ב, למה לא אמר שהמספר מכשיל [א.ה. "שירות"] את השומע השני, וכך מכשיל הוא [השני] את המספר בלפני עור כלפיו?

יתכן כי השומעים האחרים, אינם "מקבלים" כי אינם יודעים מאומה, אבל הראשון הוא "גם שומע וגם מקבל" וממילא הוא המכשיל ולא שאר השומעים נקראים "מכשילים" כי הם אינם גם "מקבלים".

במשנה ב"מ עה: כתוב, הערב והעדים אין עוברים אלא משום בל תשימון.

וכתבו התוס' דלפעמים הם עוברים בלפני עור, כגון שלא היה מלווה לו בלא ערב ועדים. אבל לא תשימון לא פסיקא ליה, אבל לפני עור, זמנין לא עובר באם היה מלווה לו בלאו הכי.

הרי לנו, דאף שמכשילים המלווה-והלווה את הערב-והעדים, אבל הם לא עוברים בלפני עור על שמכשילים את המלווה-והלווה בלפני עור.

אמנם יתכן שזהו רק היכן שאני מכשילו שיעבור בלפני עור, בכך ש הוא מכשיל אותי. אבל אם אכשיל אותו שהוא יעבור בלפני עור על שיכשיל אחרים בלפני עור, יתכן שעובר. ויש להסתפק.

ביזה עצמו

משפטים כא, לז "חמשה בקר ישלם תחת השור" פרש"י אמר ריב"ז חס המקום על כבודן של בריות, שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו, משלם ה'. שה נושאו על כתפו, משלם ד' הואיל ונתבזה.

נראה, שלא זה הסיבה המחייבת, שהרי הגנב גרם את בוינו. ועוד, הריהו מוכן להתבזות ולעבור עבירה צריך לקונסו יותר? ובכל זאת, הואיל ונתבזה בגניבתו, מענישים אותו פחות.

בטעם השני, אמר רבי מאיר בא וראה כמה גדולה כחה-של-מלאכה. שור שבטלו ממלאכתו, משלם ה'. שה שלא בטלו ממלאכתו, משלם ד'.

אי"ז טעם גמור לחייב, דאין חיוב לשלם שבת דבהמתו. ותשלום הגניבה לא על ביטול-מלאכה. וגם בנמצא זמן קצר שעדיין לא הספיק לבטלו, גם צריך לשלם ה'. אלא התורה החמירה בגניבה המבטלת מלאכה.

בבעלי חיים אחרים יש מיעוט ב"ק סז: ולס"ד שהיו מחייבים, היה חייב רק ד', אף שאין בהם טעם של ביטול מלאכה, או של בזיון, אבל תפסת מרובה לא תפסת, וישלם רק ד'. (פני יהושע שם בבב"ח ששייך הטעמים הנ"ל היה משלם ה', ובאחרים היה משלם ד').

אדם מצטער ולא יודע שזה לטובתו

משפטים כד, א "אתה ואהרן נדב ואביהוא" לא נזכרו אלעזר ואיתמר, משום שהיו חשובים פחות בזמן הזה.

כתב בפירושו הטור: לפי שהיה גלוי לפני ה' שימותו ממעשה זה. ואילו מתו אלעזר ואיתמר היה נכרת כל זרע הכהונה. מסתמא אלעזר ואיתמר הצטערו שהם לא זוכים לגשת לקודש, ואחר כך התברר שזה לטובתם. יש ללמוד מזה: הרבה פעמים מצטער האדם שלא נותנים גם לו, אבל בסוף מתברר שהכל זה לטובה.

ורצע אדוני את אזנו במרצע וגו'

ובגמ' בקידושין [דף כב, ב] ר' יוחנן בן זכאי היה דורש: מה נשנתה אוזן מכל אברים שבגוף? אמר הקב"ה: אוזן שמעה על הר סיני בשעה שאמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע.

וכתב הרב הגאון ר' משה הלוי פ' שליט"א: בזכרוני לפני רבות בשנים שמו"ד הגראי"ל שליט"א זעק מנהמת לבו הטורה 'וכי זה ההולך אחר תאוותיו ואחר יצרו הרע, האם אינו עבד לעבדים? איסור שוחד

משפטים כג, ח "ושוחד לא תקח"

בכתובות [ק"ה] מבואר שאפילו משני בעלי דינים אסור, רק מותר שכר בטלה. והאיסור הוא על המקבל. (יתכן שאפילו לזכות כסף לדין על ידי אחר באופן שלא ידע מזה הדין קודם הדין אסור, כי הלב מרגיש בוה).

הנותן שוחד, עובר בלפני עור, רמב"ם סנהדרין כג, ב. בחו"ל היה "נידון" בנתנית שוחד כשהוצרכו להישפט בפני גוי. כי לרמב"ן בפר' וישלח לז, יג בדיני ב"נ הלוקח שוחד נהרג, א"כ מכשילים באיסור שלהם (עיין בהג"א משלי יז, ח).

שוחד, בלא דעת נקייה

דיין הלוקח שוחד, פסול אף בדין שלא לקח בו שוחד. ומבארים בזה שאדם המוכן לענות הדין בשביל ענינים פרטיים, לא יכול להיות דיין, גם כשלא לוקח שוחד, כי אין לו דעת נקייה, ראשו מעוקם וכל מהלך מחשבתו נבנית על בלתי נאמנות של נגיעות ופניות! זהירות מפני שוחד המעורר עיני חכמים!

שם, כי השוחד יעור פקחים. פרש"י, אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד, סוף שטרורף דעתו עליו וישתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו.

בשם הגדולים מביא (מערכת מ אות ט) מעשה

עם רבי חיים כפוזי שהיה דיין ונסתמאו עיניו והיו מרננים עליו שח"ו לקח שוחד. ואמר בתוך קהל ועדה, כי שמע דיבת רבים יחדיו ירננו שלקח שוחד, ואם האמת אתם, כן יהיה תמיד הענין יכסנו. ואם הוא נזהר מאד בזה, יאיר עיניו כבראשונה. ונתקבלה תפלתו בהלו נרו. ואני הצעיר ראיתי חתימתו כשהיה סגי נהור, והיה חותם מאומד, וכמעט אין האותיות ניכרות כמי שלא ראה. וראיתי חתימתו אח"כ: ה' נסי, חיים כפוזי, כתובה מאושרה. ועד היום כל הנשבע לשקר על קברו, נענש, עכ"ל.

והעיר רבנו שבאמת צריך להבין איך ביקש בתפילה בקשה כזו, שהרי אם לא היה נענה, היו מוכח שלקח ח"ו שוחד?

מקבל לשון הרע

משפטים כג, א "לא תשא שמע שוא" פרש"י כתרומתו לא תקבל שמע דשקר, אזהרה למקבל לשון הרע.

החפץ חיים (לאוין ב, באר מים חיים) אומר שיש איסור לשוה"ר גם על אמת.

הוקדש לזכות ולרפואת הרה"ג רבי אברהם מאיר בן אסתר טויבא לרפואה שלימה במהרה

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. (משפטים כא, א) ופרש"י 'לפניהם - ולא לפני גוים, ואפילו ידעת בדין אחד שהם דנין אותו כדיני ישראל, אל תביאהו בערכאות שלהם, שהמביא דיני ישראל לפני גוים מחלל את השם ומיקר שם עבודה זרה להחשיבה, שנאמר (דברים לב לא) כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים, כשאווינו פלילים זהו עדות לעלוי יראתם.

את עצמם ממחננו. על התובעים והמסייעים לבטל את התביעה מיד וישובו מעשות רע.

הדין שותף למעשה-בראשית שתכליתו - לעשות חסד עם הברואים

מן הבקר עד הערב (פר' יתרו). פרש"י אפשר לומר כן (עין שפ"ח) אבל בגמ' שבת ? מפורש הטענה, וכי תעלה על דעתך שיושב ודן כל היום כולו, תורתו מתי נעשית? וצ"ב שהרי יכול ללמוד בלילה? מכילתא, והלא אין הדיינים דנין אלא עד זמן הסעודה? צ"ב, וכי זה דין דאורייתא, ומה איכפת אם דן כל היום. אלא כל דין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה א', צ"ב היכן מרומז שעה אחת?

כאילו נעשה שותף לה' במעשה בראשית.

וזה הדבר מפרש הטור (ח"מ א) כי העולם קיים על הדין (אבות א, יח). לכן הוא שותף של ה'. ומה המעלה בה? וצ"ל, כי בריאת העולם זה חסד (עין בראשית ג, כא. ובראשית א, ד"ה שם, פרש"י, אין המקרא הזה אומר אלא דורשני. שכל הבראה יכולים להנות בין בעולם-הגשמי בין בעולם-הרוחני, וזהו שותפותו בחסד. בקדושתו מן: אמרינן, אדם צריך לראות עצמו חציו זכאי וכו' עשה מצוה א' הכריע את כל העולם לזכות. בכל מצוה צריך לחשוב שמעמיד את העולם. אלא שאי אפשר לדעת האם בזמן עשיית המצוה היה העולם שקול, אבל דן דין אמת תמיד מקיים העולם.

דין טועה?

אמר רבנו: יש דיינים שאינם רוצים לחזור בהם. אמר לי דין שמעולם לא חזר בו מפסק דין. וכי אינו טועה והרי הוא בן אדם?!

לחשוש לזילותא דבי דינא

שאלה: האם דין שטעה יחזור בו או שיחשוש "לזילותא דבי דינא"? תשובה: שיחזור בו, כי אחרת זה יהיה פתח עצום לרמאות.

העונש הגדול

אמר רבנו: חושבני שאולי על חילול ה' יש מחלה הידועה שע"ז לא מועיל שום דבר רק מיתה. כזה חטא חמור שהרבה נכשלים בכך כגון שהולכים לערכאות שזה חילול ה' (צדק כתמר יפרח) ואמר רבנו דבאמת יש להבין מה הביאור בהלכה דאם א' מבע"ד אינו רוצה לבא לבי"ד, מותר לתבעו בערכאות, הרי ללכת לערכאות הוי חילול ה', ודינא הוא דצריך להוציא כל ממונו בשביל שלא איסור, וא"כ מה בכך שיפסיד ממון, הא מחויב בכך שלא יעבור איסור.

ובהזדמנות אחרת אמר רבנו: הנה חומר שבועה לשקר גדול עד למאד, וראה מה שכתב ברבינו יונה בשערי-תשובה [שער ג' אות מה] דהשניה קשה מן הראשונה, וכו' רצונו לומר, כי עונש הנשבע לשקר בבית דין, חמור מעונש העובד עבודה זרה בסתר, מפני חילול השם. ע"ש בכל דבריו כמה חמור הוא עוון חילול השם.

וא"כ יש להבין איך אפשר להשביע הנתבע שידעו שמשקר הוא הא בזה אנו קוברים אותו, אלא דכיון דהדיין מחויב ע"פ הדין להשביע הנתבע, לא עושים חשבון זה, דזה חיובו של הדיין להשביעו.

אמנם כ"ז לענין חיוב שבועה, אבל שבאנו לדון בענין הליכה לערכאות, דהוי נמי חילול ה', אף במקום שהדיין ראה צורך מיוחד והתיר ללכת לערכאות, והדבר מותר ע"פ דין, מ"מ אינו דומה לחיוב שבועה שזה הדיין מחויב ע"פ ד"ת בכל מקרה לעשות, אבל הליכה לערכאות, אף באופן המותר, מ"מ אינו מוכרח לדבר כלל, דמי אמר לו שילך לתובעו בערכאות, ויש לדעת שבאמת הדבר מאד אינו פשוט כלל ללכת לערכאות אף באופן שהדיינים התירו לו, ויש מאד לזרה מדבר זה. (כ' צדק כתמר יפרח)

מעולם לא התרתי

סיפר רבינו בצער: קבלתי מכתב אישי מא' שכתב לי שאני אמרתי ללכת לערכאות, ויש לו קפידיא עלי, ששום רב לא התיר ואני היחיד שהתרת, והוא לא מוחל לי ויש לו קפידיא עלי, והוא סובל מכך, ואני בכלל לא זוכר שהתרתי פעם בחיי ללכת לערכאות, וכנראה או שאחד שיקר שאמרתי, או שהי' נדמה לאחד שאמרתי, איני זוכר דבר כזה, ואינו כותב מיהו ואני אני יכול לפייסו.

כשצריך לפנות לערכאות

בפעמים שהוצרכו עבור עניני ציבור לפנות לערכאות [המכונה בגי'ן] ולא היה שום ברירה אחרת אמר להם רבנו: אלו הן ערכאות אין חלקינו עמהם דרכם אינה דרכנו, חשיבתם לא חשיבתנו וכל מה שאנחנו פונים אליהם אינו מתוך חס וחלילה, אלא מתוך אילוץ שנכפה עלינו אנחנו מנסים להציל את עצמנו וזו דרך השתדלות, אבל לא סומכים עליהם בשום אופן ובשום צורה. (מוסף ש"ב סוכות תשס"ו)

בשערך לפקח על ענייני העיר

דברי רבנו בחנוכת הבית לבית דין צדק בני ברק בראשות מרן הגר"ק שליט"א. מבואר על הפסוק בשעריך שהכוונה היא על דין משום שבית דין היה יושב בשערי העיר, כל שנכנס לעיר צריך לעבור דרך שער העיר, ובית דין יושב ומפקח על כל עניני העיר.

זאת אומרת: כמו שלא יכולה להיות עיר בלי שער כך לא יכול להיות עיר בלי שבית דין יפקח על כל עניני העיר.

ד' יעזור שהבית דין ימשיך לפקח על כל ענייני העיר שלא יהא מכשול, וזו זכות גדולה לעיר ושלא יהיה וצווחה בעיר ובזכות זה יגאלו ישראל.

רצונו של החזן איש

סיפר הג"ר אריה אברהמ'ס שליט"א, שמרן החזו"א הגה תכנית להקמת בית דין בבני ברק, והשמות שעלו בפיו לדיינים היו הגאון ר"מ דויטש וצ"ל והגר"ש וואזנר וצ"ל, ויבדלח"ט מרן הגרא"ל שליט"א.

במותב תלחא

שח רבנו שמעולם לא רצה להזדקק לדון בדיני תורה, רק פעם אחת נטפל אליו ח"א ולא ויתר עד שישב רבנו שליט"א לדון דינו, ביחד עם מרן הגר"ש וואזנר וצ"ל והגאון רבי חיים שאול קרליץ וצ"ל, והנידון היה שא' נתן לחבירו כסף להשקיע, והלה איבד את הכסף בהשקעה לא נכונה. ובתוך כדי הדיון העלה רבינו שנראה לו שיש כאן בעיה של רבית, ומיד שמו לב לדבר, וביטלו את התביעה [שהרי קי"ל שאין ב"ד נוקקין לרבית]

[ומרן הגר"ש וואזנר וצ"ל שדן איתו בבוררות הזו, העיד: אני לא הייתי מודע שקיים עדיין בדורנו "א חושן משפט"דיקער איד" בצורה עמוקה ובהיקף גדול כל כך. ובפעם אחרת אמר: הרב שטיינמן מנסה להסתיר את ידיעותיו... אך אני בעצמי נוכחתי שהוא ממש מהיחידים]. ואמר רבנו שהרגיש באותו דין תורה שלבו נכמר על האדם שהפסיד את הכסף, ומיני אז לא לקח ע"ע יותר שום ד"ת.

להביט למטה

ומרגלא בפומיה דרבנו: מה שכתב האוה"ח שרבי משה בירדוגו וצוק"ל ה' מדקדק בשעת הדין שיהיו עניניו למטה ולא ה' נושא ענינו כל עיקר, ושהי' מרגיש שאם ה' נושא ענינו לצד ההכרח באיזה אחד מבעלי הדינים ה' מתבלבל שכנגדו, והוא אומר שמוע בין אחיכם שלא יעשו אלא השמיעה. ומספרים על בעל מראות הצובאות שהי' רב בביאליסטוק שכשבאו לדון לפניו ה' מכסה את פניו בטלית, שלא יראה את בעלי הדין העומדים לפניו שמא יטה לאיזה אחד מהם.

עוד רגיל רבנו לומר שכתבו בספרים ששוחד זה לא רק בממון אלא גם אם צד אחד מרצה בדברים יותר זה נקרא שוחד, ואמר רבנו שקשה מאוד להימלט משוחד כזה.

צורת העדות

שח לנו ח"א שליט"א שהיה לו דין ודברים מסוים עם חבירו ולרבנו שליט"א היה עדות בדבר, ומסר לו שגידי עדות בית דין, ואחרי תקופה ב"ד רצו לבוא לרבנו שליט"א לשמוע את העדות מפיו.

והגיע הגאון ר' פנחס שרייבר וצ"ל ועוד ב' דיינים, וכשביקשו שרבנו יאמר את העדות, הורה להם לשבת והוא נעמד להעיד, והם ג"כ רצו לקום מפני כבודו, אך עמד בתוקף שהם הדיינים ודין העדות בעמידה והדיינים יושבים.

זהירות בחושן משפט

סיפר תלמיד רבנו: השיעור במוצאי שבת קדש מפי הגרא"ל התאחר משקיעת החמה לפני צאת השבת עד מעריב. בסיומו אמר פלוני בקול: היום לרשעים בגיהנום יש נחת רוח כיון שאיחרנו לצאת מן השבת! כאשר רק הזכירו את הגיהנום, התכרכמו פניו של הגרא"ל ולחש בפחד: הדין לא רק רשעים! אפשר למצוא שם הרבה שיינע אידן, רק יחידים ניצולו, כמה אנשים יש שיצאים מהעולם ולא נכנסים מעט או הרבה לגיהנום? בל נשלה את עצמנו ועינינו נצצו מדמעה, ואז הוסיף: לענין גזל! הרב... שליט"א שהוא אב בית דין אמר לי: כי בחושן משפט גם אנשים לא קטנים נופלים וחוטאים, נו, וכי על זה אין גיהנום?!

היושבים בחדרו הזדעזעו מהדיבורים, והחלו מעריב בתפילה והוא רחום יכפר עון ולא ישחית.

חומר איסור

מכתב רבנו

בס"ד. נזדעזענו עד למאד משמועה כי באה על אחד... אשר הגישו תביעה בערכאות... גדלה עולתם מאד מאד, שהחציפו באופן גורא של ירהבו הנער בזקן. והוסיפו חטא על פשע להרים יד בתורת משה ולהגיש את התביעה בערכאות אוי לנו שכך עלתה בימינו.

גורו לכם מפני עלבונה של תורה וחילול השם הנורא, אנשים אלו הוציאו

לבקשת רבים אנו מפרסמים את רשימות הנושאים שאנו עומדים לכתוב עליהם בשבועות הקרובים, כדי שמי שיש בידו הוראה או עובדה מרבנו שליט"א יוכל למסור למערכת לזיכוי הרבים.
 תרומה- טהרת הלב ◊ תצוה- ענייני פורים ◊ כי תשא- יהדות רוסיה ◊ ויק"פ- סוף הזמן ◊ ויקרא- תינוקות של בית רבן ◊ צו- ענייני פסח

ט' קבין

אומרים בשם החזון איש דב"טוש" של מקלחת לא יוצאים ידי שפיכת ט' קבין דכיון שיוצא מכמה חורים חשיב כד' כלים ואין מועיל לשפיכת ט' קבין, ולפי"ז אם יסיר את ראש המחזור יכשר [ולכא' מועיל אפי' שאינו כל]. וסיפר אחד מתלמידי ישיבת מונטרי שבזמן שרבנו למד שם ולא היה מקוה לגברים שם, לימד אותם כיצד להיטהר בט' קבין בערב יוה"כ.

זמן ק"ש של הגר"א

מין החזון איש ז"ל אמר שלכתחילה ראוי להתפלל עם נץ החמה וכדמוכח בלשון הר"מ פ"א מק"ש הי"א, אבל מי שאי אפשר לו אז לכתחילה יוכל לסמוך להתפלל עד סוף הזמן תפילה של הגר"א. (אעלה בתמר מתורת החזון איש) וסיפר רבנו שהגרי"ז כשהיה בירושלים קרא ק"ש כהגר"א [ואמנם אמר שהיה זה מפני דקדוקו בגוף נק].

תנאי בק"ש

עי' סידור הגר"א בשם הגרי"ס זצ"ל, דהקורא ק"ש על הספק אם יעבור זמנו צריך משפטי תנאים. אבל לכא' מה שעושה האדם בינו לבין עצמו א"צ לדיני תנאי וי"ל. (אילת השחר וזבחים עו, א וע"ע הליכות שלמה תפלה. עמ' ז) והנה בהגהות רעק"א בשו"ע או"ח סימן מ"ו סעיף ט' כתב שהירא שזא יעבור זמן ק"ש יקרא ויעשה תנאי עי"ש. [עי' עוד ברעק"א ברכות כ"א ב] וצ"ב איך אפשר לעשות תנאי דהא אדם אינו יכול לעשות שליח את חברו שיקרא ק"ש עבורו וכל מידי דליתא בשליחות ליתא בתנאי?

אמנם יש אומרים שאין הכוונה שם לתנאי ממש, אלא שמתכוין לצאת יד"ח מצות ק"ש רק על צד זה. [ועי' רמב"ן בב"ב קכ"ו ב', ובש"ת עונג יו"ט ובדרך אמונה הל' תרומות פ"י ה"ח בביאור ההלכה בשם החזון"א] אמנם הרעק"א בשו"ת ח"א סימן מ"ח מביא מהשטמ"ק בנויר דדוקא במעשה אמרינן מילתא דליתא בשליחות ליתא בתנאי. אבל כשהחלות נעשה בדיבור אפשר לעשות תנאי אע"פ דליתא בשליחות וכ"כ הפנ"י בכתובות דף ג"ז והמנ"ח מצוה ס"ה ת"ו. (ימלא פי תהלתך תפילה עמ' צ"א),

וסיפר הרה"ג ר' דוד הלר זל"ה שלמד עם רבנו בשו"ץ שבעת שלמדו בישיבה והיה מנין רק בזמן ק"ש של הגר"א, היה רבנו והגרמ"ס זצ"ל והוא זל"ה קוראים ק"ש בבוקר ועושים תנאי.

מנין הנץ

בשנים שהיה רבנו שליט"א מתפלל בישיבה קטנה, היה מתפלל עמהם בימות החול בזמן של הישיבה (והיה זמן צדיק א' שביקש מרבנו שיארגן בישיבה קטנה מנין נץ, ורבנו לא הסכים לכך) וכשנפתחה ישיבת גאון יעקב התפלל שם בימות החול כג' שנים. אמנם אחרי שכבר לא היה צורך שיתפלל שם, התחיל להתפלל במנין ותיקין שהתקיים בבית הכנסת 'הלפרין', ולאחר מכאן עבר לבית הכנסת איצקוביץ. ושם התפלל בזמן הנץ המישורי, ואחרי שהתחיל להתפלל במנין בביתו החלו להתפלל בזמן הנץ הנראה.

וכשהתחיל להתפלל במנין בפני עצמו, נשאל כיצד רוצה שיעשה? ואמר דהא אסור להתפלל קודם הנץ החמה, והיות שמבואר בגר"א (אמרי נעם ברכות טא), שעיקר תפילת ותיקין הוא שיקרא קריאת שמע "קודם" הנץ החמה, ויתחיל שמונה עשרה "אחרי" הנץ, א"כ העיקר צריך לראות שהנץ החמה יהיה בין קריאת שמע לשמונה עשרה, וא"כ מהראוי לקרוא קריאת שמע "קודם" הנץ הראשון ולהתחיל שמונה עשרה תיכף בנץ הנראה, ואז בודאי קיים תפילת ותיקין כדונה, ובדרך כלל הפרש הוא רק כמה רגעים, ממילא זה מסתדר מצויין.

ונשאל רבנו באחד שמתפלל במנין שמתפללים לפי הנץ המוקדם יותר, ורוצה לחוש לזמן הנץ הנראה, אך מצד שני אינו רוצה להפסיד מעלת תפילה בציבור, וחשב עצה שיאמר עם הציבור "ה' שפתי תפתח", ואח"כ ימתין כמה רגעים, ויתחיל אבות עם הנץ הנראה.

ואמר רבנו שאין זה דרך לעשות הפסק גדול כל כך בין ה' שפתי תפתח לשמונה עשרה. ועוד דלכאורה פסוק ה' שפתי תפתח אינו חלק מהתפילה לענין שיחשב תפילה בציבור במה שמתחיל פסוק זה עם הציבור, לכן לא יעשה כן, ויתחיל עמהם כפי מה שנוהגים אותו ציבור [וכן נהג רבינו הרבה שנים]. כשהיה רבנו שליט"א בארצות הברית, הורה לש"ץ שעדיף שיתפללו לאט משום שגם קצת זמן אח"כ עדיין נחשב לתפילת נץ. והא דמבואר בגמרא (ברכות ט, ב) ששמחו שכיוונו לשעה של הנץ, ולכאורה משמע שהיו מדייקים לשעת זריחת השמש מעל הארץ, הכונה שבזמן הגמרא לא היה להם שעון כלל, ולכן היה להם שמחה גדולה שכיוונו לנץ.

ואמר רבנו: החפץ חיים לא התפלל ותיקין אלא היה מתפלל בזמן הרגיל בישיבה. (שיעורי ברכות)

גאל ישראל בקול רם

אמר רבנו שהמנהג היה לסיים ברכת גאל ישראל בקול רם ולענות עליה אמן. וכן נוהגים במנין שבביתו.

זמני תפילה

אמר רבנו שמרן החזו"א היה מתפלל עם הנץ, וגם בחו"ל הקפיד מרן ז"ל בזה אע"פ שהנץ היה שם מאד מוקדם, וגם כשעלה מרן ז"ל לארץ ישראל ועדיין לא היה לו את המנין שלו היה מתפלל בנץ ביחידות, והיה מתפלל מנחה גדולה, ומעריב 40 דק' אחרי השקיעה.

אולם מנהג הגרי"ז מברייסק הי' אחרת, שחרית התפלל בהיותו בברייסק בסוּחֶק"ש דהמג"א, וכשהגיע לא"י נהג כהגר"א, ומנחה התפלל סמוך לשקיעה ומעריב קרוב לחצות, היינו שכ"א יש את עבודת ה' שלו ולפעמים יש עוד סיבות. (אעלה בתמר מתורת החזון איש).

לישב וללמוד לצד המתפלל

שח הרה"ג רמ"ש שליט"א: פעם הי' לי אבלחט"א ויכוח עם הרה"ג ר' יצחק שלזינגר זללה"ה, בדין שאין לישב "אחורי" המתפלל רק כשעוסק בתורה או בתפילה, כמבואר בשו"ע סי' ק"ב ס"א ובמ"ב שם, האם דין זה הוא גם לכתחילה שיכול להתיישב אחורי המתפלל וללמוד או להתפלל, או רק למי שכבר יושב ולומד ואח"כ בא מתפלל, מהני מה שעוסק בתורה או תפילה, ודעת הנ"ל היתה כצד ה'ב', ולא הסכים לישב רק אם ישמע שרבינו אומר שמותה.

ושאלתי את פי רבינו, והשיב לי כך - בכלל חזו"א לפעמים הי' בא מרן הסטייפלר זצוק"ל בשבת לברית מילה שנערכה לאחר התפילה, והי' בא כשהציבור אחזו עדיין באמצע מוסף, ושמתי לב שהסטייפלר הי' מתיישב מאחורי מתפלל עם ספר בידו, ע"כ דברי רבינו. והחזרתי את הדברים להנ"ל ונחה דעתו, [המתבונן ילמד עד כמה הי' רבינו מתבונן בהליכות מרן זצוק"ל].

הפסק לבין הקיר

באילה"ש זבחים נט, א כ' דיש ללמוד מדין מזבח לפני אהל מועד שאסור דיהא הפסק ביניהם, לדין הפסק בין התפלל לכותל.

ובדף נה, ב כ' דפחות מג' טפחים ודאי אינו הפסק ונסתפק על יותר מג' טפחים כמה הוא שעורו. (הל' תפילה להרה"ג ר' י"כ שליט"א עמ' צא)

שעת הדחק

המשנ"ב (סי' ק"ב ס"ה"ח) כ' דבשעת הדחק אפשר לעבור בצדדים לפני המתפלל. ואמר רבנו שלוי שהולך ליטול מים לכהן זה נקרא שעת הדחק ואפשר לסמוך על זה. (שם עמ' קעה)

שכר פסיעות

אמר רבנו שראוי כשיורד [או כשעולה] מביתו לתפילה שירד [או יעלה] במדריגות ולא במעלית, שאז מפסיד שכר פסיעות. (הל' תפילה להרה"ג ר' י"כ שליט"א עמ' פ).

לחכות בק"ש

הרע"א (מכתבי הרע"א סי' קפ"ה) שבימינו צריך להמתין על הרב מסיבה נוספת של כבוד התורה שאם לא ימתינו לו הוי זילול בכבוד התורה.

ונראה שש"ץ שעומד באמצע הק"ש וראה שהרב סיים ק"ש יש לו לומר ה' אלקיכם אמת באמצע הפרשה, דהוי כמפסיק מפני הכבוד דשרי באמצע הפרק.

ש"ץ הרואה שהרב סיים את תפילתו יכול לומר יהיו לרצון בלא לומר אלקי נצור ולהתחיל חזרת הש"ץ. (ימלא פי תהלתך עיונים בתפילה עמ' רע"ח)

נחש הכרוך על עקבו לא יפסיק

בשו"ע (סי' קד סעי' ג) ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק. הרוב הפעמים אינו מויקו. והק' הרש"ש בברכות לג, א דהרי אין הולכים בנפשות אחר הרוב?

ואמר רבנו דשאני הכא דהוי כעין סתמא כמו מכוניות ברחוב, רוב הפעמים אין דורסים והוי בגדר סתמו כן, ומש"ה מותר ללכת ברחוב ואינו נחשב מכניס עצמו לספק פיקוח נפש. (הל' תפילה להרה"ג ר' י"כ שליט"א עמ' קפה וראה הליכות שלמה תפילה עמוד צ"ו)

להפסיק באזעקה

רבנו שליט"א התיר להפסיק בתפילה י"ח, בשעת האזעקות מחמת הטילים משום שדומה לעקרב.

והנה אף שהסיכוי ליפגע רחוק, צ"ל דמ"מ דמיא לעקרב כיון שהמהלך בעקרב הוא שכונתו להזיק, וכן מבואר ברש"י ברכות לג והיינו דאז זה מצב סכנה אף דאולי הסיכויים שיצליח להזיק ולסכן הוא במיעוט. [ואולי יש עוד טעמים]

עולם הישיבות

ישיבת גאון יעקב

הנה לכתוב על ישיבת גאון יעקב נצרך חיבור גדול, שהיה קרוב לארבעים שנה רבנו שליט"א עמל ליסדה ולבנותה, ורבו הדרכות והוראות לישיבה זו. וכן ריבוי העצום של מאות מאות השיעורים והשיחות שאמרו רבנו בישיבה נצרכים לספרים שלמים, וחלקם נדפסו בספריו הק' אילת השחר וימלא פי תהלתך ועוד, ונביא כאן ראשי פרקים בלבד.

בישיבה ולפעמים בביתו. ולפעמים גם מסר שיחות התחזקות בביתו בקבוצות קטנות כדי שישפיעו הדברים יותר. ומאז שנחלש רבנו, נערכים השיעורים בבית רבנו שליט"א ועד עתה פעמיים, שלש, בשבוע. ומפלפל עם צעירי הצאן במסכת הנלמדת בישיבה.

בשנים האחרונות שנחלש רבנו היה מוסר את השיעור כללי פעם בתקופה ארוכה, ופעם הגיע בחור בשעות קבלת קהל ושאל שאלה על השיעור כללי שמסר רבנו בישיבה, והתפעל רבנו מהשאלה ומכך שהבחור התאמץ לבוא לשאלו, ומאז הקפיד להגיע יותר למסור את השיעורים כללים בישיבה כמעט מידי שבוע.

ניצני הגפן

לפני שהתחילו ללמוד מסכת יבמות לראשונה בישיבה, לקחו תלמידי רבנו מחברת ישנה של רבנו על מסכת יבמות שרשם לעצמו, שעד אז לא לימד בישיבות מסכת יבמות, והדפיסו אותה בשם ניצני הגפן [שבשם ניצני הגפן נרמז שם אמו ואביו של רבנו גיטל פיגא נח צבין] ואחרי שגמרו ללמוד בישיבה מסכת יבמות, ביקש לגנוז את הספר, כי אמר שכעת שלמד מסכת זו עם תלמידים השתנה לו הרבה דברים, ולכן ראוי להדפיס מחדש באופן אחר, והדפיסו קונטרס חדש משיעוריו.

מבני מדרשא

בעשר השנים האחרונות התחילו להנהיג בישיבה שבחורים רושמים את השאלות שלהם בסוגיא שלא נמצאים בספרי האחרונים, ובמפסיים את זה בעלון בשם מבי מדרשא, והיה רבנו שליט"א עובר על זה וכתוב להם תשובות בכת"י, כך במשך תקופה ארוכה עד שנחלש והפסיק.

סידור קידושין

היה מסדר קידושין לכלל הבחורים מהישיבה הן בב"ב והן בירושלים, והיו מגיעים לביתו מספר ימים לפני החתונה שיכתוב את הכתובה. [לבחורים הנצרכים, הרבנית ע"ה היתה נותנת סכום של 300 ש"ח מקרן הכנסת כלה שהיתה לה ולרבנית מ' וולף ע"ה]. רבנו היה מקפיד להגיע לחתונה בזמן שנקבע ולא לאחר כלל, ופ"א הגיעו לירושלים וראו שנשאר קצת זמן עד החופה, והפצירו ברבנו שיכנס לקבר שמואל הנביא להתפלל, אבל הוא חישב שא"כ יאחר בכמה דקות לחתונה ולא הסכים בשום אופן, ורק הגיע קודם לחתונה וחיכה לזמן.

כסף כשר

כשהוקמה הישיבה הוחלט שלא לקחת תקציבים מהמדינה, וב"ה עד היום הזה לא הוזקקו לכך. ובאחד השיחות ביסוד הישיבה דיבר רבנו שליט"א על מעלה זו, שמי שיכול לעמוד בזה הוא ודאי עדיף.

ואך למותר לציין שרבנו שליט"א מעולם לא לקח משכורת וכדו' מהישיבה ואפי' כסף למוניות לנסוע לישיבה לא הסכים לקחת. ורק סידרו כמה אנשים קירים שלקחו אותו ברכבם. ואדרבה נותן באופן קבוע מכספו מידי חודש להחזקת הישיבה.

יש לציין שרבנו שליט"א אינו מבקש אף פעם כסף מנדביים באופן אישי עבור הישיבה, כיון שמרגיש כאילו מבקש עבור עצמו, אלא רק אחרי שנותנים, מאוד מכיר להם טובה על כך.

הגר"ש לנגבורט זצ"ל

את בנין הישיבה נתן הגר"ש לנגבורט זצ"ל שהיה חתן רבי יעקב שפירא מוואלוז'ין. והוא היה אומר את השיעור פתיחה לישיבה, ורבנו מעולם לא התחיל למסור שיעורים לפני שר' שמעון מסר את השיעור, ולמרות שלפעמים לקח זמן עד שמסר.

הגר"ש לא הניח זש"ק, ובהלוית הגר"ש רבנו אמר את הקדישים בכל מהלך הלוייה. וכן במשך כל השנה אמר אחריו הקדיש. ובמשך כל השנים הקפיד רבנו למסור שיעור ביום היארצייט של ר' שמעון לעילוי נשמתו, וביקש מבני הישיבה ללמוד משניות לעילוי נשמתו.

מכתב הקה"י עבור ישיבת גאון יעקב.

בעה"י אור ליום ו' עש"ק פ' במדבר התשל"ט לכבוד יקירי אחב"י עמי נדב חובבי התורה ומחזיקי' ה' עליהם יחיו. הן בשנה שעברה נתייסד פה ב"ב ישיבת גאון יעקב והיא ישיבה גדולה עבור תלמידים גומורים את הישיבות קטנות, ועומדים בראשה כבוד הגאון הגדול מהרא"ל שטיינמאן שליט"א וכבוד הרב הגאון וכו'.

ועתיד גדול צפוי בעה"י להצלחת הישיבה הק' הנ"ל, אך ההוצאות להחזקתה קשה מאד כי היוקר כאן עולה נוראות יום יום וההנהלה מתעתדת לשלוח בקרוב שד"ר לחו"ל אי"ה. והנני גם אני מבקש מאד מנדיבי אחב"י שיזאילו לנדב ולתמוך בעין יפה, תמיכות ממשיות לישיבה הק' הנ"ל, כי דבר תורה הם חיינו ואורך ימינו ובעוה"ר ערומים נותרנו ואין לנו שיעור רק התורה הזאת ובזכותה אנו קיימים, וכל העוורים ומסייעים יתברכו משמים בכפלי כפלים לתשועה גדולה והצלחה רבה בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב עין לא ראתה. הכ"ד המעתיר המצפה לרחמי שמים ולגאולה שלמה בב"א

יעקב ישראל קניבסקי.

ובח' מנחם אב תשל"ט עלה מן הגר"ח שליט"א ללמוד בישיבה, וראה שלומדים ברצינות אפי' שזה יום האחרון של הזמן, וסיפר את זה לאביו מרן הסטיפלער זצ"ל, ואח"כ כתב ע"ז מכתב שמהוד התפעל מהו.

מכתב רבנו לדינר של ישיבת גאון יעקב תשע"ז

בס"ד "לכבוד טוב שנתאספו לתמוך בהתפתחות הישיבה גאון יעקב, שלום להם ולכל אשר להם וכל טוב שלה. ונבצר מני להשתתף עמכם בעמדם, אין להאריך עד כמה אפשר לזכות זכויות נצח בתמיכת לומדי התורה הקדושה, ויתברכו כל התורמים בברכות הם וכל אשר להם בכח מילי דמיטב". את מכתבו מסיים מרן ראש הישיבה: הכול"ח לכבוד התורה ולומדיה, אהרן ליב שטיינמן

הקמת הישיבה

במהלך קיץ תשל"ח ראה חתדב"ן הגר"ז ברלין שליט"א את הצורך בהקמת ישיבה גדולה ועורר את רבנו שליט"א לכך.

ז"ל מכתב רבנו למרן הסטיפלער זצ"ל: בזמן האחרון הורגש מאד הצורך ביסוד ישיבה לגומרי ישיבות קטנות וכפי שמסר לנו הרב... ומכיון שלא השגנו מקום אחר באנו בדברים עם הגר"ש לנגבורט נ"י לייסד הישיבה בס"ד בבנין ישיבת ולוויזן ואחרי משא ומתן הוסכם לקרוא שם הישיבה גאון יעקב ע"ש הגאון ר' יעקב שפירא אב"ד ור"מ דולוזין זצ"ל.

כעת הננו לפני חתימת ההסכם האם יש בדעת מרן להעיר לעשות, או להמנע מלעשות? אם ליסד נחלה נא פני כ' מרן להתפלל להצלחת הענין להגדיל תורה ולהאדירה להרבות כבוד שמים ע"ז. בהמשך נכנס מרן רבנו שליט"א להסטיפלער ודיבר עמו באריכות על אופן ודרך הקמת הישיבה.

שיעורים באידיש

באלול תשל"ח נפתחה הישיבה שחלק הבחורים היו מתלמידי רבנו מיישיבת פוניבז לצעירים שעלו לישיבה. וכמו"כ הגיעו בחורים מבני הקיבוץ מכמה ישיבות. ורבנו היה מוסר להם שיעור כללי כל יום שני. התחילו בפרק שבועת העדות.

השיעור היה באידיש. והיה תקופה שרבנו עצמו היה חוזר בעברית לבני שיעור א' על השיעור. לבני הקיבוץ המבוגרים היה מוסר להם רבנו שיעור בסדר זרעים. כל השיעורים והשיחות בישיבה עד שנת תשנ"ב היו בשפת האידיש, בשנת תשנ"ב נכנסו לישיבה מספר בחורים שלא הבינו את השפה ורבנו המשיך למסור שיעור באידיש, והיה מגיע יום נוסף למסור את השיעור בלה"ק. הייתה תקופה בקיץ תשנ"א ובשנת תשנ"ד שהיה רבנו מגיע לפני השיעור בישיבה קטנה לענות לשאלות בישיבה]

שיחות בישיבה

כמו"כ כל שבת שניה היה מוסר רבנו שיחה עם צאת השבת לאחר כארבעים דקות מהשקיעה והיה מוסר בחושך, כשהיה עומד ונשען על הסטנדר ובעינים עצומות. היה מוסר סדרות של שיחות בעבודת ה', כשכל פעם מדבר על הנושא מכיוון נוסף. והיה בעיקר מסביר ומעמיק באגדות חז"ל, ומה שניתן ללמוד מהם.

לפני השיחה היה לוחש בשקט אין לי מה לומר ואיני יודע מה לומר, ה' שפתי תפתח וגו'. ואז מתחיל את השיחה. וגם היו ת"ח מופלים ובני עלייה גדולים שהיו באים לשמוע את השיחות. [אחרי מעריב רבנו היה עושה את ההבדלה בישיבה ומכיון להוציא את הבחורים]. וכשביקשו מרבנו שליט"א שימסור שיחה כל שבוע, ולא רק פעם בשבועיים, אמר שאינו יכול, כיון שצריך שבועיים להחזיק את עצמו בדברים שמעורר, כדי שיהיה הוא ראוי לאומרם לעיבור. וגם בשבועיים זה מאמץ גדול בשבילו. וכפי שמעידים השומעים שינכר על השיחות שמוסר רבנו בישיבה שהם יותר חשובות אצלו ממה שמוסר בשאר המקומות.

תפילות בישיבה

רבנו בשנים הראשונות של הישיבה הגיע לתפילות שחרית בישיבה [עד אז התפלל ביש"ב פוניבז] ואחר כמה שנים שהישיבה התבססה הפסיק ואז התחיל להתפלל במגין ותיקין והיה מגיע להתפלל בישיבה רק לילות ומוספי ר"ה, וליל יוה"כ ותפילת נעילה [שהיה רבנו שי"ן], והו"ר ובשמחת תורה בלילה וביום, [והיה מגיע ערב שמח"מ ויושב בסוכה עד מעריב כדי לא להפסיד מומן הסוכה], ובחג השבועות הגיע לסדר הלימוד ולתפילת שחרית בישיבה ואח"כ הגיע למסיבת חג והיה מוסר שיחה קבועה בזמן הזה. והרבה מהדברים נדפסו בספר עזי ומגיני.

כמו"כ בא' בימי התנוכה היה מוסר שיחה, וכן בשמחת בית השואבה בחוה"מ סוכות, הנהוג אצלו מידי שנה. כשהיה חוזר בחגים ובמוצאי שבתות לביתו ברגל היו הבחורים מלוים אותו, והיה מדבר עמם כל הדרך בלימוד. והיה מגיע רבנו לסדר מוסר ולתפילת מעריב הרבה שנים לישיבה.

שיעור יומי

כשהגיעו המחזור הראשון לקראת שיעור ג' והיה צדדים את מי להביא שימסור את השיעור, בפורים קודם לכן באו בני הישיבה לרבנו ושרו שם שירי דבקות הרבה זמן, ורבנו ג"כ מאוד התרגש ושר עמהם, ואז נעמד בחור ואמר שמענו שרוצים להביא ראש ישיבה שימסור את השיעורים בש"ג אבל אנחנו רוצים שרבנו ימסור את השיעור וברכנו ובסגנון זה מה שאנו מעוניינים,

ורבנו התרצה להם, והיה מוסר שיעור יומי שלש פעמים בשבוע בתחילה בסוף הסדר אחה"צ, ואח"כ בסדר בלילה עד שנת תשנ"ב. וזה מלבד השיעור כללי.

צורת השיעור יומי

שח לנו תלמיד א' (הרה"ג ר' סיני פ' שליט"א): את השיעור יומי מסר רבנו תוך כדי קריאת הגמ' ופרש"י בדרך כלל ההספק היה כעמוד לשיעור, ואם התעכב הרבה אלא חתר להבין הדברים היטב שיצא ברור. הרבה פעמים היה שואל שאלות וממשיך הלאה ונשאר בשאלה, לא היה מאריך בויכוחים עם הבחורים היה מנסה להסביר פעם או פעמיים וממשיך. פעם אחר השיעורים כאשר הקשו על דבריו, אמר: כי הוא צריך למצוא דרך איך להסביר את דבריו באופן ברור.

השיעור יומי היה יחסית פשוט להבנה, השיעור כללי היה עמוק וקשה יותר להבנה. תלמיד ותיק אמר לנו: שהיו שנים שלמדו דברים ורבנו קרא את הגמרא ר"ן תוס' והרא"ש, אבל אחרי שראה שזה מתעכב הרבה התחיל לומר רק עיקרי הדברים ב"ן. בשנה א' שלמדו מס' נדרים ובאותה תקופה היה רבנו מאושפז בביה"ח וכששב לא היה בכוחו לקרוא את הגמ' רש"י כדרכו, ומאז היה קורא קטע בר"ן ומסביר, וכך נהג בשיעור יומי.

מאוד עווד שהבחורים ימסרו חבורות בישיבה. ובעת שלמדו מס' כתובות בישיבה עווד שילמדו מתוך הספר שב שמעתא. מידי פעם היה רבנו בוחן את התלמידים לפעמים